

ЧУРАПЧЫ
УЛУУБУН
ХАБЫАТА

№ 96 (7893). ☆ 1985 жыл атырдьах ыйыи 15 күнэ, Олутуорунньук ☆ Сыманата — 441 со.куобай

МИРНЭИ. Таас Урэх олохтоохторо бэйлэрин мунхахтарытар санааларын атастайан баран, СР Президент М. Е. Николаев бодоумочуйатын 2001 сылга диэри уһатар туһунан болпурсуона референдуму ыттын идентын ойүүр туһунан республика бгыбардааччыларытар бигр санаанан ыгырыгы ылыннылар.

Быстактык ыллахха, ыгырылга республика Президенти Михаил Николаевич ативизм үлэтин-хамнаһын түмүктөр билиги республикабытыгар айа, сүбэлэрин уонна нус-хаа олох оннунан хаалларылыына, экономика, сүннүчүл, туруктаах буола, нэһилиэннэ социальнай көмүскүллэннэ, дигэн этиллэр. Тэа дьонун мунунаа Саха сирия бары граждатыарын референдуму өйүүллэригэр ыгылаа.

CHA.

Тыя хаааайыстыбатын министерствота от айын 27 күнүзөдө коллегиятынан быылгты оттообуу кампааниыатылар кәбилдәктәринәз уонна бирдиртләр бааһынан, чааһыгай хаааайыстыбаларынан түмүллән оһоһулләр куоталаһы усулдуубатын бирәһәтә.

Усулубуйада **бигэти** улууспут бастагы зонада **кырээр**: сыллаагы оттоохун былаана 33000 тоннанан, сиилэс күөх маастата 2500 тоннанан бигэр-гоһа. Бастагы зонада кырээлэр: Нам, Уус-Алдан, Мэҥэ-Хаҥалас, Дьокүүскай, Хагалас, Өлүөхүмэ, Ленский, Чурдучы, Татта, Уус-Майа, Амма улуу-тара.

Күрэхтэһингэ **кыайыстыбаты** **быһаарылы**
нөһилиэнэ, бааһынай хайааймытыбаттар, чааһы-
майта биир усулуобуйа төбөгө төбө атбах аһылык
едийиңата бөлэмизмиттинэн быһаарыллар. Ону то-
ноҕо учуоттаналлар: от хаачыстыбата; хотуна үүнүү-
түн үрдэтэн; ааспыт 1994 сыллаагы өттөөхүн тэп-
сигилэ; баһаартан уонка дэнтан-оһолтон сарахтаах
буотуу; айылҕаны харыстааһын.

Күрөктөйин түмүгү республика статистикага управленнетиыан алтынныы ый 1 күнүгүр таһаарыстар. Тыа хаһааньыстыбатын министрствага улуусардаагы тыа хаһааньыстыбатын управленнеларын үһөрүмүтүнүн балаан ыйыи 20 күнүгүр дьэри күрөктөйин кыйыһылаахтарын быһаарар.

КЫАЙЫЛААХТАРЫ НАБАРААДАЛААХЫН:
Нэгдүгээрт

Бастагы мээстэлэхтэргэ—5 MT3-82 трактор
иннис мээстэлэхтэргэ—бигр Д6-ВПА-3,5 үүт та-
нар автомашина; үһүс буолбуттарга—3 Т-25 трак-

тор: бөтінне буылбуттарга—10 погрузчик; алтыска тахсыбыттарга—ПР-200 рулонная пресс-подборщик; уонна 2 ГВН-6.0 кыраабыллар.

Блаженным, мой отчужденным

Бастаабыттарга дьинэ көргөнүс анабыллаах чап-чотинидаах лүтөккэлэр бериллэлээр: бааһынай ха-йыстыбаларыгар—3 лүтөккэ, моой отчуттарга—3 лүтөккэ.

«Оттоолун—95» анал биринстэр

Мәңгүм анал биринестәр бирдин малларынан уонна баһынай хайдайыстыбаларынан олохтонол-
дор.

Кинилэри сэргэ бу биринни ылар нин агропромышленный комплекс кинэн минер бары-торилгалар, холбохунтар кытталлар. Холобур, «Дьюкуускай» научнай-производственной холбохук, тыа хаһаайыстыбатын бородууһталарыгар корпорация, «Лена-водострой» дирекцията, көтөр фабриката, плем-үлэ-бэ государственнай холбохук, снэмэҕэ управление, «Якутагропромбанк», «Сахаагропромстрой», «Саха-булга» уола.

Трактордар, автомашиналар атыг да холбоонор техникалар фондalara лизинговай фондунан барил-лэлдэр.

Бийнхн удууснут зөхилдвэртэ, бэхиныйн хайа-
хыстыбалара, бигднэлээн моой отчуттар, дьм
нэргэттар бу куоталахыга хайа бадарар хыттар
уонна мнэстэлэлэр хыхтаахтар. Ону бийхыгы
етөрүнэн наарынан буолбатах үүнүүлэх сыл тос-
хонбута хэнтэлэкир.

Былата, ей-санза хотор, хол иһинэн бытааны

ылынаа үтэлибит. Сыллаабы былаан оттообунга ити 33000 тоннаан бигэрэммитэ. Оттон ону урукку нөмүр быыстарын арыян тэнгиз көрөр сиз-дэх буолуо. Ааспыт сылларга төһө оту ылбыппытын анализтаахха, манын:

1943—1950	сс.—35—40	тыс. тонна
1950—1960	сс.—40-50	тыс. тонна
1960—1970	сс.—35-40	тыс. тонна
1970—1980	сс.—27-32	тыс. тонна
1980—1990	сс.—19-27	тыс. тонна

Итн ийнгэр саамай элбэх от бэлэмизмийт сүл-
дара: 1954 с.—61429 тонна, 1951 с.—55796 тонна
1946 с. 49699 тонна. Саамай адыгазы оттообу-
пут: 1978 с.—16434 тоннаны, 1987 с.—18261
тоннаны, 1950 с.—20449 тоннаны, 1974 с.—
21458 тоннаны уонна 1991 с.—21954 тоннаны.

Мунгуутур элбэх огу 50-с—60-с жылдардаахха
ылбылпыт. Олор кэнзилэрттэн лаппа тангары тү-
һүү буолта. Былырынны үчүүлээх сылга, би-
лэстиги техниканы учуоттаахха, 34669 тоннала-
мпылпыт. Ваар кыахха сэмэй көрдөрүү. Быһылгы
былааммыт итинтэн өссө кыра, Туох да дивэит
инни, киһини толкуйдатаар чахчылар.

Манай снэгдсэн, бэлгээнэмийнхээ сэлэлт, бу
республикатаархь куоталаахыг нийрхэн, баар кы-
бы көрүүр, чинчилээр сөн этэ. Кырдыг, били-
гин сүлүүхтэрин үрдүгэр сэлдээр, оттуур-мастыр
нолуэнэ дьон туттуммахтаан хаалар үтүе селла-
да. Огт өлүүрбэт сөн.

В. ЧИЧИГИНАРОВ,
тың хаталайыстыбатын управленкытын
начальник

ҮЛЭЛИЭХХЭ, ХААЧЫСТЫВАНЫ
ТОСТУ ТУПСАРЫАХХА

ДЬОКУУСКАЙ. Атырдык ыйын 1 күнүгөр «Самородок» спортивной-чэбдигирдэр кини улахан саала тыгар Туттаачы күнүгөр аналлаах үөрүүлөх муннах буолла. Муннаахы аһарыгар СР правительствотын Председатели солбуйааччы, тууу уонна архитектура министрэ Семен Назаров мустубут. Дьону уонна кинилэринэн сирэйдээн 50 тыһыынча киһилээх республика туттааччыларын, монтажниктарын, архитектордарын, бырайыактааччыларын — тутуу идустириттэһэ үлөһүтүтүн армиятын бырааһынньыгынан аараллаатэ.

Республика тутуугун комплексын биллигини туруусун уюнна калэр сорунтарын туһунан дамылааты. СР Президентэ Михаил Николаев оңордо. Ийни саамай аһалзэх идэлзэх дьон бийлыты быраһыынныта Саха Республикатын суверенитета биллэрдиитинэ 5 сыта буоллары турдаһына билиитакэр дьэн эттэ. Бу кэм устата туох оңоһуллубута бийиги политикабыт уюнна практикабыт сөптөөбүн бигэртэтэр. республика нриэистэн улахан сүтүтэ суох тахсан эрэр, кадр, үлө коллективтара, сүрүн производстволар ончуларынан хаяллылар, нэһилиэнньэ социальный көмүскэллээх. Государственной бөдөрөгөтүүтэ туһуламмыт көксө төрүт суолталах докумуоннар алыһылыннылар. СР уюнна РФ правительстволарын ийни ардыларыгар туту дьаһаллары тыһырсы туһунан дуотабары уюнна 15 Сөбүлүүннэгэ илии баттаһын исторический суолталах. Саха Республикага норуоттар ийни ардыларынаабы экономикаһык сыһаманнаһыта эрэллээх партнер буолла.

Тутуу компанийнхныгээр турш сөрүктэр тустарнаа кэсирингээр Президент билигин саамай кычабыкый үзэлэнэхтээх, айыллыктаах, хаачыстыба туусарыллыктаах, омул фирмаларын тугуун да кналсыллыа суохтаах дян тоһооболоон билиитэтэ. Сага технологиялары баһылмаха, анын производстволары сайгылармаха, тутуу болдобуун кыгытааха кала. Тутуу салатын болломтодун кишигээр

олорор дьиз-уот национальнай политикаһын олоххо
киллэрин түрүөхтээх.

Президент Михаил Николаев үөрүүдлэх быһыыга-айыыга үлэһиттэр улахан бөлөхтөрүтэр СР государственнай наһараадаларын туттарда. Наһараадаларымттар аастарыттан «Дыһыны тутар комбинат» АО генеральнай директора, СР үтүөлүк тутааччыта Александр Берш хөрда тилы эппэ.

КӨРДӨРҮҮ БЫЛЫРЫНҢЫТААБАР ОРДУК

Тутуу уонна архитектура министерствотун даан-
найынан, бу сыл сэттэ айыгар 106 тыһ. кв. м
олорор дьэ туһаа киллэрилиннэ. Ити аасыт сыл
туһааннаах кэмин 10, бырыһыаньгар тэт. Оттон
бирдиндээн олорор дьэ 2,2 төгүл элбэх тутулду-
на. Ити уосай иэнэ 25 тыһ. кв. м кэригэ (тутул-
дубут дьэ 23 бырыһыана). Үбүлээһин бары источ-
никтарыттан 1380 млрд. солк. капиталы угуу туһа-
ныллына, (1994 сыл 90 бырыһыана). Урукку сыл-
ларга капиталы угуу 20-30 бырыһыан ээһиһэ.
Ити тутуу салаата бигэ туруктаан иһинин бастаы
бэлиэтинэн булар.

В. ШТЫРОВ «РОССИЯ — САХА АЛМААНА» АК
ПРЕЗИДЕНИНЭН ТАЛЫЛЫННА

МҮНЭХЭЙН ХАМГААГАХ
МҮНЭХЭЙН АТЯРДЫХ ИЙН 11 МҮНЭГЭР «Россия—
Саха алмааһа» АК акционердарын муһнада буолла
Компаниа усталабытар удартымылар кудэридинни-
лэр, Казан керер сөбүэт састааба 13 киһиттэн 15-
иэ гииһида. Бу сөбүэт председателин босхоломмут
дуохунаа олохтоһно. Акционердар муһнахтарын
быһаарытыһына, «Россия—Саха алмааһа» АК из-
тээн керер сөбүэттин председателинан Андрей Ки-
риллин тадыһыһа, оттон «Россия—Саха алмааһа»
АК президентинэн—СР вице-президена Вячеслав
Штыров.

СНА корреспондента сага дуоһунаска талымдыгы-
тынан сибээстэн В. Штыровтан кылгас интервью
ылда. Онно киһи эттэ:

—Мин кандидатурабын бу дуоһунаска туруоруу СР Президентэ Михаил Николаевы уонна правительстваны кытта эрдэттэн сөбүлэһинэрдилибитэ. Компания ачарбар туһар нэмтэр атын сорууттар баһаа-

рыялыбытара, билигин компания үлэтин-хамнаһын стратегической туһайыыларын, сарайыны система-тын уонна ис тутулу уларыта тутар кэм кэллэ. Өс-көтүл урут аңардас алмаһынан дьарыктанар буол-дохпостуна, билигин, көмүскэ, ювелирной производ-ствога, титаны хостосохунна уо.д.а. бырайыактар бааллар. Атыннык эittэххэ, компания үлэтин-хамна-һын эйгитин, ол иһинан үлүһүнэн көтөһүөттэх.

Бийиги сымалдырбытынан, Саха сирин арбаа ор-
гун минеральной-сырьевой базата ымыллыбыт таһым
измэтинэн бийиги үлэбинин 2040 сылга дьэри то-
лору хааччыбар кыалтаах. Ол эрээри сана сирдэргэ,
холобур, «Вотуобуйа» туруускаба, эрэнэбит. Сана
сирдэри баһылаарын сана куораттар үөскээбинни-
рерг эиэрдиз суоба. Мириэй уонна Ленскай тирэх
база оруолун толоруохтара.

МАГНАЙГЫ КЫЛААС ҮӨРЭНЭЭЧЧИЛЭРЭ
ПРЕЗИДЕНТ БЭЛЭБИН ЫЛҮАХТАРА

СР Президенти М. Николаев нэгдүгээнийхэн, тэр
улуустарын манлайг нэлээдхэн үерхээччлээр бэ-
лэх гүүхээр.

Дийз кэргэн, дыахтар проблемаларыгар уонна демографической политикада комитет отделымы начальнига Раиса Антонова эппитинэн, бу күнүкүргэ «Хоту дойду мистаньына» АО үлэһиттэрэ уолаттарга аһаан иккилии бүрүүкэни уонна бинсээги, кыргыттарга—былааччыһаны, сарааныны уонна булууһаны тириини саралаатылар. Вэлэх бастагы учарат хотугу улуустарга мытыллыһа

ЭДЭР ОТЧУТТАР ХААЛСЫБАТТАР

ЫТЫК КҮӨЛ. «Туора Күөл» коллективная пред-
приятие үдэ-сыныаланг лавырың эдэр отчуттара
улахан дынтон хаалсыбаттар.

Прокопий Ефимов салататынан 40-тан тахса обо
номнуо 100-тан тахса тонна огу кэбистэ. Итини та-
һынан киһилэр 24 тыһ. устуука киргичтэни үк-
тэтидэр.

— Сезон устата 350 тонна оту туттарыахтаахпыт. — диир лаабыр начальнига П. Ефимов — Сородахпы-
тын толоробутулар саарбахтаабанпыт. Эдэр отчу-
тар үлэбэ дүүлүүрдара итинник эгэр кыабы биэрэр.

ТИЭРГЭН

Дынэ кэргэнгэ
аналлаах таһаары

САХА СИРИН
ДЬАХТАЛЛАРА—
ААН ДОНДУТААБЫ
ТҮМСҮҮГЭ

Саха сириг дьахталларын делегацията итирдьах ыйын 29 күнүттэн балаҕан ыйын 15 күнүтэр днэри Невкигэ буолар 10 сылга биһрде ыгырыллар Дьахталлар национальнай уонна норуоттар ички ардылалларын правительствэиһайа суох тэрилтэлэрин сүбэ мууһахтарыстар итинэнэ ХНТ салаататыһан мытыллар «Тэҥ быраһтанкыы, сайдыы, эйэ иһин» Дьахталлар Бүтүн Аан дойдутуһаы IV конгрестарыгар аан бастаан кыттыаҕа.

Делегация салайааччыта Альбина Понсева эпитинин, Саха сириг дьахталлара конгресска кыттар быраабы ХНТ төрүтүр комитетыгар аналлаах конкуруска ситиһинилээхтик кыттан ылыллар. Итинэн СР Президионнааҕы Дьыа көргөн, дьахтар проблемаларыгар уонна демографическай политикага комитет председателэ Анастасия Божедонова, РФ үтүөлээх артистка Альбина Борисова, предприниматель дьахталлар ассоциацияларын председателэ Галина Васильева, гуманитарнай норуотунин ассоциациятын салайааччыта Марина Белозерова (Мирэй), Нам улуунун дьахталларын отделын сэбиэдиссэйэ Мария Маркова, СГУ омук тылыгар кафедраһын сэбиэдиссэйэ Марина Хмелевская кыттынын ылмахтара.

Саха сирин дьахталлара бары дүүллөрүккүлөр бөлүрүстөргө көхтөөхтүгү кытталларын таһынан хоугу сиргэ дьахталлар уонна дьэ көргөн проблемаларын ван бастаан түрүөрү синаалаахтар.

CHA.

Кэлэр кэскилбит туһугар

Дынз көргөн суолтата уонна таһыма күнгөн-күн
лайы үрдээн ийэр. Ол курдун, экономическай да,
социальнай да, духовнай да өртүнэн бэйэтин биэ-
тик хааччынар буолан ээр.

Холбогдмгаах Наацмлар Тарилтэдэра ааспыт 1994
сылы Дмэ кэртэн сымланын ааттаабыта. Оттон Саха
спрингэр Президеимит Ыһаадынан 1992—1995 сыл-
лар Дмэ кэртэн сымларынан биллэркэлибиттэра.
Онол республикабытыгар дмэ кэртэни ытта си-
баастаах бары-подразделениелар, специалистар госу-
дарственной уонна общественной тарилтэдэри ытта
дмэ кэртэн, дыахтар уонна оёолор быһаарыллыбатах
боштуруостары болдомтолорун киллэһэр тутан үлэ-
ни-хамнаһы ытталлар.

Бу саяга нийрэн баран «Саха Республикатыгар дьээ кэргэн политика» дьээ нэллм государственная программа ырытхаллан ыгыбуллан бигаргээнэ. Сүрүн сымала-сорука—дьээ кэргэн сайдыытыгар сөптөөх усулуобуйалары тэрийиң, киин бэйэтэин оруодун ык-сын төлөтүүтэ.

Бу ыраакан кэмгэ дына көргөнн өйөөһүн балачча
наһиминик уонна утумнаахтык оһоһуллар. Холобур,
1994 сыд сааһыттан маньык түөрт пособиелар
ордохторон төлөнөддөр:

— 12 нидээлэгчээр днэри учуонка турбут хат дях-
талдартг көрүүлэр бнр бнрэмэлээр көмө (манна
бнннн удуусуутугар бнлгыл смл агарытар 416161477
солж төлөннө);

— үс сааһытар дьэри оҕолоох дьахтар оҕотун кө-
рүүгүн иһин ый сайым бэриллэр пособие (эмнэ ити
кэмгэ 129965255 солк. төдөннө);

— ово төрөөтөгүнэ биир биризмэлэх нөмө (128159985 солк. төлөннө);

— оёго ын айы бариллэр пособие (927015697
солж таланиа).

Малы тейиан дьэ кэргэн фондатын ийиэн ныммат, элбэх оҕолоох нылга оҕолоро уһууаанга сылдьыбаттарыгар, коммунальнай өгөнөн туһамматтарыгар көмө биризмэттэргэр оҕо буллан кэллэ. СР Президентин 1994 с. кулун тутар 6 күнүнээҕи Ыйаарынан 30 саастарыгар дьэри ааҥ бастаан кэргэннэммит дьонго эмиз быһылты сыл итаргытар 158 нылга хаһыас саламай алын өлөмнөттөн 35 төгүл үрдүк кредит-пособие бэриллиинэ. Сана кэргэннээн дьэ-уот туттар дьонго бу кырата суох көмө. Төгүрүк туһаайахтарга, ноболит оҕолорго, ныммат, толору та суох дьэ кэргэннэ 245008597 солк. анал көмө оҕо-һууһуна.

Улуусын 1995 с. бастагы ангарынаагы түмүгүнөн баалар: дыз кэргэн—4566 (ол ийгер 1 оёолоох—1112, 2 оёолоох—1079, 3 оёолоох—813, 4 оёолоох—394, 5 оёолоох—124, 6 оёолоох—36, 7 оёолоох—10, 8 оёолоох—6, 9 оёолоох—1, 10 оёолоох—2). Герой ийэ—64, инбэитин оёолоох дыз кэргэн—157, инбэитин оёо—137, түгүрүм тулаайых—23, соёотох ийэ—336, толорута суох дыз кэргэн—1237, оёолоох соёотох аҕа—31, 25 саастарыттан үөһэ ыргыттар—530, 30 саастарыттан үөһэ уолаттар—590. Сыл ангарыгар 215 оёо төрөтө, 158 саага ыал үөснэтэ, сүдүдү туһанан 132 элэр ыал дыз туугар.

Дынж хэргэн олово сайдадыгар аналлах «Тюргэн» тускул ыдыныллан үлэтэ сэдэланна. Нийиликтэринэн жэрийн олохтоох дыбалгалары, дымну-сэргэни кытта сэхэргэжэй бидитөххэ, бу тускулу сэтгэрин, хамсаалын баар даян тугунка кээлэтин. Үлэ бары-

га тэрээнигтан тутудуктааба харахха барагдмаллар. Маана дьаһалталар, туруоруудубут специализатар, ыһыгдлар дьаһаллар хамсатар орууллаахтар. Холбур, Болугур нэһилиэгэр «Тэргэн» субэтин тэрийэн, балаан оностон, ордук эдэр мал дьаһалэнэн-уот-танан хаһаайыстыба тэриниллэригэр болдомтону уураллар, маныха аҕа көлүөнө дьон дьыа тутуутугар көмөлөһдөр.

Алабар нэвдлээр саастарын хайрмал үлэ барар. От-мас тэвжээгээр малларын снхыаран транспорын хаатчыаллар, көтүүлэлэринэн кулууптары төрөөлэлэр, днз-уот түтүүтүг хардарыга көмөлөсүүлэр. «Алгас» элбх оролоохтор кулууптарын илчлэн днз-кэргэн быраахынньагтарын ытмы үтэснэ кубулубда. «Айымыт» кулууп ыл буолуун сахалы снэринэн уонна суорумнуулаахын төрөөр.

Мугудай нийдлээг «Сабах» тагварыгшгүй урунгуудын
общественный тагварыгшгүй Идиг Энэр бары улуус-
тарын хабар экспериментальной реабилитационной
книгтэ кубулуйан дьонго-сэргээ, дьон кэргэнгээ
олуус тулалдах, наадалах үлээн дьарыгтанан эр-
ритэн үөрүүхээ эрх сөл, Маралаагш бөхүлэсгэн
костуутугар «Мин бөхүлэсгэн — мин кизэн туттуун»
дизн нүрхтэйни олохтонон, элбэх тутуу ыгтааллар
Одурвоот, сибенки олоордуута мал аяны баар буолла.

Сыланга «Тиэргэн» тускул олоххо кииринтигэр анал былаан онгоһулдан, туруктаах уот, уу баар буолуутун, суол онгоһуутун, бөһүөлэгн ыраастааһын курдук улахан социальнай боннууруостар көтөһүдэлэр үлэ тариллар. Быстахтык ыллааха, Бэрэ бөһүөлгэр ууну ыл айы киллэрэн, ийэ, оёо-уруу тэлгэһэттэн ууланын быһыл сайын, кырдьык да, абыраммыттар Уһун Күүлэ бу үлэни түүлбэлэринэн көрөн киллэриэхтэрэ. Сыланнар экология институтун кытта үлэ лаһан, оёуруоту, сибаккани, эмтэх оту олордугу сүбэ-ама ылан бөркө туһанын, ас-үөл, күөх ортоту тар олордолор, Тиэргэнниэн экологическай үлэ баарыгар үчүүстэллэр ыһсыбыттар.

Болтоногов Кындас учаастагар соргүтүү үлэнэ биер сыл дьарыктанньылар. Бу кылгас нэм эһитэр күнү көрсөр ыһыахтыыр сир, картинай галерея дьэтиги, Кылайы 50 сылыгар аналлаах өйдөбүннүү курдук тутуулар ыгыллыбыттар бөһүөлөгү уулаа били, ыраастааһын үлэлэрэ барар.

Чурагчы сэдвэннэтигэр музей дьэстии рестаурациялааһынгга, трогуардары өнөрүстэ, өзүрүөт аһы олордуутга, кыаммат ыалы сүөһүлөөһүнүгэ, сүөһүлээ ыалы сирдээһинүгэ, «Тиэргэн» тускул интинэн ыһыллар сэдвэннэһи түпсэриггэ, ырааһырдыгга, ыал олоҕо чэтиэн-чэбди туруктаах буолуутугар, о.д.а. элбэх үлэ тэриллэр.

Овою-урууга нэгэhinлээх бaлaн айын 1 күн чугаһаага, Сотору оскондaлaр ааннaрa эһиэ айһылaхтaрa. Сорох кыралaр өлөр бөрүөхтaрын ааһ бaс тaаһ аһыллaхтaрa. Дьэ бу күнү оскондaлaрбыһын үһүйэnnарбыһын кырааскaлaаһ, сууяһ-тaрaаһ, сэлэnnиһэбит, бөрүөлөхтөрбит көстүүлэрин түпсэрэһ төдгөһини, дьэһин-уоту ырааскaаһ, кинилэр одохтору, устатыгар уһууллубат ғына кэрэ өйдөбүлү оһоруобук. Олорор олохтук, уостубат үйүбүт барыта өлөдөргө аһаһар эбээт!

Валентина ПИНИГИНА.

улуус дьаһалтатын дьээс кэргэн, дьахтар пробле-
маларыгар уонна демографическай политикада от-
делын начальнига

ДЪАХТАЛЛАР УЛУУСТААБЫ
МУННАХТАРЫН БЫТАР ТУБУНАН

3. Мунһаады бэлэмнээһин, ытыгы ороскуоттары сметатын биһэргэтэргэ, ити ороскуоттары улуус дьаһалтата үйүүнэр.

4. Нәбиләктәр дөһәлаларын баһылыктар, тран-
спертная, атын да ороскуоттары ылынан туран, му-
нәхә, нәхәләр кыттыларын хәччәллардыр.

Иван СИВЦЕВ

улуус дьаһалтатын баһылыга.

УРАН ТАРБАХТААХ
МААСТАРГА
СЫРЫТТЫМ

Былыр-былыргыттан уус илчилэх нистэниһит дыахталлар кэпсэлгэ сылдьаллара. Улахан баайдары ноһо сылдьан нистэяэллэрэ, Кинилэр сүрэхтэрин сылааһын илгэрэн тикпит таңастарынан эр дьон иһынны уһун тыннымын кытта туруулаһан ныйа хото үлэлииллэрэ, Истиг нэһинилэрин киллэрэн тикпит тус тордуйаларыгар, тымтайдарыгар үтэлэрин устан сайынны күүстэх от күрүөр туруналлара. Оттон эргэ сүктөр кыыс таһаһын-саһын түһүпкэн этэ да барыллыбат.

Бүгүгү кэспир киһи—итинник уус илһилээх-тэн биридэстэрэ. Сылан нэһилиэтин олохтоого Флеготова Н. Д. Төрүттэн түөһөн билистэххэ, Нюргустааа Дмитриевна Чакыртан төрүттээх. Абата маһы хаамтарбат эрэ уус, ийэтэ заттаах инстинньэн эбит-тэрэ үһү. Оччотоогу тыа дыахтарын быһыытынан үлэбэ-хамнаска эриллэн үлээһинт. 1956 сыллаахха Сылан киһитэ Макаров Семен Константиновичка көргөн тахсыарыттан ианна дыах-үөт таринэн, оо-уруу төрөтөн олоһор. «Бүргэни моһооччүк иһигэр хаайа сылдыбыаккы» дииллэринин, 1967 сылтан талтыыр идэтинэн—туос тигинтинэн дыарыстанан барбыт Калинин олохтоох оскуолаба 7 сыд устат «Туосчаан» куруһуогу салайан, оһолору туоһу хан-нык кэмнэ хайдах хастыыр, ситинни хатар үөрү-йэхтэрингэр уһууан үөрөһүтэ. Өбүтэлэрин удьуор-даан, маһы барытын улаханыык ыарырбаппакка са-баллабыта эрэри, туоһу куурдуу-хатарыы, танас-таһыы эмиэ биһр тусба сыраны-хараны эрэйэри хаһалайка бойотэ билэн эрдэбэ. Оһолоро үгүстэрэ инстинньэн идэтин талан республика араас мунһук-тарытар үлэтин-хамсыы сылдыбаллар. Буна, учуутал-лара үтүө аһылааты оһустаба буолуо. Ол быһыыгар Нюргустааа Дмитриевна нэһилиэккэ дыахтар комитетин секретари, бары мытыллар үдэлэр киһи илин-тин иһинэн даһаллара.

Бидигин «Тизэргэн» тускул эрэйярийн, нани оч хоттон оюолорун батыллынара сымдын сайынн от тоон-мастаан, сир астаан, күйүнүн кыстык бэлэмгэр (оюуха дьэз-уот күннэбл эргийэн кэлэ турар түбүгүн эбэн кэбис) кыра эрдэхтэриттэн үлэни-хамнаһы сөбүлүү улааталларыгар нипитэ, нитэн, үлэнит бөбөдөн буоллулар. Улахан уол Константин Семенович кыра уол Иван Семенович бааһынай хайаайыстыбалара холбоон 40-тан тахса ынах сүөһүлээхтэр, 50-ча сымгылаахтар. Ойуруго аһын бары көрүнгүн, мһыналлар. 20-чэ куурусалаахтар. Быһылды өг дьылда 40-ча от кэбиһилээммитэр.

Ухун Күөл бэйүөлэгин ичин баһыгар ат сүүрэр улахан дьһалардээх уолаттара күн-күбэй иһэлэрин араначчылаан, бүөбөйдээн, кырдыга дааны, «баһылыат тизгэниэх» кыр-бааччы олороллор.

Октябрина СИВЦЕВА

Джокуускай куораниа бу дыт алтынны 12—13 куннэригэр Саха сирин дьахталларыа Х' сыһэ буоларыаан уонна улуустазы «Тиэргэн» тускуду олоххо ниллэринэан сибээстээн:

1. Удуус дѡахтатын дѡз кѡрсѡн, дѡхтар проблемаларыгѡр уонѡа демографическай полѡтикаѡа от- делѡнѡн уунар балаан айѡн 5 кѡнѡр удуус дѡхтал- ларѡн нуоластыѡр бѡрѡнтѡн мѡнѡхтарѡн иѡа тѡрѡа эѡн кѡлѡрѡнѡн алынарѡа.

2. Бу мушьяагы бэлэмниир уюна ыһаар дууус-
таагы тэрийэр комитет састаабын бигэрэтарса.

„Аймах-билэ дьоммут элбээн иһэллэриттэн үөрэбин...“

Платон Алексеевич Ойуунускай кыһа Сардаана Платоновнаны мин аан бастаан Дьонуускай куоракка оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан көрбүтүм. Кинини билиэх кылаас чааныгар учууталбыт У. Н. Романова ыһырыпта. Улууна Никитична Сардаана Платоновна биир кылааска үөрөмүт оҕо сааһын дьүөгэ эбит этэ. Онно туох көпсөтүн тахсыбытын бу дьон чуолкай өйдөөбөтөрбүн да, Сардаана Платоновнаны олус болгойдон истиһинитин өйдүүбүн. Оннооҕор кылаас саамай мэник уолаттара ылычпын барбыт этилэрэ...

Мин бүгүн бу Сардаана Платоновналар көпсөтэ олохтобун. Кини аныгылыы оҕоһуулаах таас квартиратыгар, үлэлиир кабинетигар, эмнэ оччолорго курдук, уу-чуумпу. Арай ханна эрэ атын хоско оҕолор көпсөтөр саналарын дорҕооно иһиллэтэлээн ылар.

— Оҕолорго бастааһын сахалыы ааттары биэртэ-лээбит мин аҕам эбит этэ. Ити 30-с сылларга буолуола дин. Эдьийбин Саргылаана, миниги Сардаана диэбит. Бирээтэ, чутас аймахтарын оҕолоругар Дьулустаан, Ньургустаан, Айгылаана... дьин ааттары биэртэ-лээбит. Аҕабытын күн сириттэн сүтэрэбитигэр үстээх киһи тугу үгүһү өйдүөхпүнүй? Эдьийдэрим, ийэм көпсөтүнүнэн туох эрэ «кылам» гынан ааһыталыыр. Аҕата суох тулаайах хаалан бараммыт, ийэм аймахтарыгар Чурапчыга тахсан, киһи-хара буолбуппут. Саввиннар—Виктор Афанасьевич уонна Сергей Афанасьевич—Күн Дьырибинэ, эдьийбит Аайа, киһи көргөнө, күтүөппүт суруйааччы Дьуон Дьылы уонна да атын чутас-ыраах аймахтар олус истинник көрсөн, төһө кыалларынан айаан, оҕо сааһыт этэпигэ ааһан, үөрөнөн, үлэнип буолан махтана саныбын...

Оскуолаҕаабы оҕо сааһыт доҕордоһуута билигин дарааһы баар. Чурапчы 1 №-дээх орто оскуолатын бастааһы ыһуустара этибит. 1960 сыллаахха бары күргүөмүнэн ыал буолбуппут. Яковлентар, Сысолитиннар, Ефимовтар, Дьыдаевтар, билигин... Ол сайын Чурапчыга «Сыбаайба сайына» дьин ааттаабытара.

Аны сайын бары ыал буолбуппут 35 сылын туолабыт. Кэргэмминэн Сергей Петровичтын үс оҕобутун улаатыннардыбыт. Сергей—Соловьевтар 10 оҕолоруттан саамай улаханнара. Суруйааччы Белот Боотур киһи абаҕата буолар. Сэрин сылларыгар 4-5 саастааһар дьомун кытта хоту көһөрүллүүтэ бара сылдьабыта. Наукана дьарыктанар—техническэй наука кандидата. Бииргэ төрөөбүттөр бука бары үөрэхтээх, үлэнип дьон: ким наукага, ким айар үлөнөн дьарыктанар. Биир бэйрээт Николай Петрович Соловьев Тойбохойго олоҕор, талааннаах художник, мас ууһа. Тойбохой аатырбыт музейгар, уопсайынан, Сунтаарга оҕорбут үлэтэ элбэх. Кэргэмминин Зиналымы 5 оҕолоохтор. Саамай аччыгыһы балта Едокки 8 оҕолоох. Тааттага олоҕор, кинилэр 2 уоллара. Музика үрдүнү оскуолатыгар үөрөнөллөр. Онно аймах-билэ дьоммут, ийэлэр оҕолоро, сизиннэра Саха сирин ийэн-кээлтигэр сир-сир айы элбээн, тэтийдэн иһэллэриттэн үөрэбин.

Бэйэбит оҕолорбут уолбут Платон—историк, кэргэнэ Зоялымы Сардаана дьин кыысчааныахтар. Кыра кыыспыт Лина—омук тыла үөрэхтээх, кэргэнэ Сенялымы эһэлэрэ Платон Ойуунускай 100 сааһын туолар сылыгар Платон дьин уолданылар. Улахан кыыспыт Мария—филолог, университетна преподавателлиир, МГУ аспирантуратын бүтэрбитэ, кандидатакыйын суруйа сылдьар. Ча, уонна оҕолор, айыахтар кэлэ-бара тураллар, таайымы Виктор оҕолоро, сизиннэра, эдьийбит Аайа уонна Дьуон Дьылыны оҕолоро, сизиннэра, Күн Дьырибинэ сизиннэра—бары түмүк сирдэрэ манна. Аймахтартан ытык кырдыа-бастара өлөн хааллабына, бастаан утаа ситим быстыбыт курдук буолар эбит. ол эрэри, ону ким эрэ көмүгөр илэ хабаан ылан, салгымы илдьэ бара турар буолар эбит... Ийэм Акулина Николаевна Борисова—Ойуунускай олус истинник, асчыт этэ. Медсестра хамаһа төһө буолаахтыай? Ол да буоллар, кыргыттар—дүөгөлөрүм билигин даҕаны ахталлар—эһиги дьыаһит куорат дьэтиги курдук мааным, ыраас, ба-

роздэнтээх этэ дэһэллэр.

Билигин билиги дьикэ көргөн бэйэбит эмнэ үгэстэр-дэххит: аҕам төрөөбүт күнүгэр уонна реабилитация-ламмыт күнүгэр бары мустабыт, көпсөтүнүн-көпсөти-нин, сүбэлэһин дьэ онно тахсар. Оҕолорбор ити үгэ-ни тирэҕэ сатыбын. Бу соторутааҕыта кыра Платонка бара сырыттыбыт...

Бэйэм билигин Ойуунускай «Кыһыл Ойуунун» туспа академическай таһаары оҕорон бэлэмнип сыл-дьабын. Минэ киһи 1922 сыллаахха эт истиниктэн суруйбут халыт тэтэрэтин харыстаан уура сылдьы-быт дьон тиксэрбиттэрэ. Онно, «Кыһыл Ойуунтан» ураты хөһөөннөрү ааһааха сөп. Бэйэтин истиниктэн оҕортообут көннөрүүлэрэ, араас уруһуйдар, бэлэ-тэһиннэр бааллар. Быһата, үлэ элбэх. Түүн үлэлиир үгэстээхпин. Түүн 2-тэ, 3-кэ утууһун бараан, 6-7 чааска турабын. Күнүс кыайан утуйбаппын. Ол эрэн, саа-һыран, сылаа муһуустар буолан эрэр. Тыага үөс-кээн, үрүк аһы аһаан, сии тулуһабыт быһымылаах. Эдьийим Саргылаана минигиттэн үс сыл ара да, минэ атаах оҕо кэрэһэ этэ. Ийэм өлөрүгэр эһиги, ыал буолбут, атаххытыгар турбут дьон, эдьийитигин көрө-истэ, өйүү сылдьыт дьин кэрэһини эһиптэ. Ийэ-вэ оҕото—мэлдэн оҕо. Билиги кэргэмминин Сергей Петровичтын оҕолорбутугар, сизиннэритин Платону уонна Сардаананы көрөн-истэн, бүүбөйдээн, бирнэмэ эрэ буллартыт көмөлөһө сатыыбыт.

Дьэ, итинник олоҕорбут, үлэлиибит... Олохпут ыра-хаттара асталлар, көгүлүүк тыһынан, билиги, саха-лар, ууһаан-тэһийэн иһэхпит этэ буоллабыт. Былыр-гы үгэс быһытынан, саха тулаайаһы, дьадагыны аһыныҕас этэ. Бэйэм тулаайах аһардаах иһиллибит буолан, дьон үтүө санаатынан баччага кэлэбим. Ыччаттарбытын айаан, байа-бэйэҕэ көмөлөсүбүн, са-нааны холбоон, күүһү түмэн, бары саба түһөн ы-рахаттары туоратан, өрөһөн-чөрөһөн иһэхпит этэ буоллабыт...

Сардаана Платоновна көпсөтүн олох биир тыһы-нан кэрэһэ иһийнэхпинэн-иһийэн олоҕон иһиттэн. Биир да тылы, биир да ыйытымы киһи көпсөни-гэр кыбытыахын баарбатым. Оттон көпсөтөн бүтөн тахсаары турдахпына Сардаана Платоновна: «Улахан киһи оҕото буолар олус эппитинэстээх»,—диэбитин тоҕо эрэ санаан кэлэбин.

Татьяна МАРКОВА.

АҔА БУОЛААРЫ СЫЛДЬАР ЭДЭР ДЬОНҔО СҮБЭЛЭР

һүйбэтэ ордук. Бу астар аллерген буолаллар, онтон сылтаан оҕобут бааһырыан сөп, ол кэминик астмада да кубулуйара көнүл. Туустаах, аһы астар бүүргэ, быаҕа буюрдулаахтар. Аны туран, оҕолонору сыл-дьар дьахтар эһикэ тугу эрэ уһулунчу атынны сиз-бин баҕаран кэлээччи. Оччобо былыр кэргэнэ, чутас дьонно булан-талан, бултаан-алтаан аҕалан ситэллэ-рэ, күндүлүүллэрэ. Бу былырғы сахалар биир үтүө үгэстэрэ. Баҕата туолбут хат дьахтар санаата көн-мүөрэр, үөрөр-көтөр. Киһи баҕарар таһаһы-сабын да бэлэхтэнэххэ сөп. Ити барыта дьахтары үөрдэр, ол оҕо оҕус туһалаах буолар. Соробор хат дьахтар астан аһыны сиз баҕарар түбэлтэ тахсааччы. Ми-ли, кепиниксана, буору эһиги. Ити киһиэхэ туох эрэ туһалаах веществолара (мелций, витамин, уо.д.а.) тийбэттэриттэн тахсар.

Хат дьахталлар арыгыны иһэллэрэ, табагы тардал-лара олох табыллыбат. Билдириттэ сырыттахтарына сорох дьон кэргэниттэн туустаах аһы аһай, кыра-тык арыгыта ис дьин сыһаалаахтарына, кыкырач-чы акнаастаныт, кыбыста-толло сатаамаһыт.

Кэргэнит күн айы биир-икки чаастан итэвэһэ суох ыраас салгынынан тыһыан куулайдыр ити-тин, кинини кытта бэйэбит сылдьабын. Кэргэнит, оҕобут туһугар арыгыны иһэртэн, табагы тардартан тутуна сатааһыт. Дьин үлэтигэр көмөлөһүт, хат дьах-тар өр тэһэйи туран үлэлиирэ бобуулаах.

Ийэтин ийигэр сылдьар оҕо ийэтин кытта тэһи-гэ үөрэр, хомойор. Эһиги төрүү илэк оҕобутун ис кө-мүө иһэрийэ-иһэрийэ нарылын, аламаһадык, тап-таан көпсөтэ сатааһыт. Оччобо оҕо төрөөн бараан аҕа-тын куолаһын даһыаһык билэр буолар. Оттон ийэ-лэр иһэ харгыһыналары көрдөхтөрүнэ, нарын мууһы-каны иһиттэхтэринэ, оҕолоро сайдарыгар сүрдээх туһалаах буолар эбит. Ийэни таһынан аҕа буолаары сылдьар эдэр дьон кэргэнит хат буолаатын кытта икки маһийгы ыйыгар уонна бүтүһүк ыйдарыгар чугастыы сыһааныгыт тохтотуох тустааххыт.

Биллэн турар, оҕо төрүүрүгэр бэлэмниги элбэх түбүктөрү үөснэтэр: дьин-уот бэлэмниги, таһа-сеп булуута, аһы, отону хаһааны уо.д.а. Ол эрэри, ийэ санааһар, туох-ханык иһинэ, саамай туһалаах—эһиги кэргэнитигэр истин-эһэһэ сыһааныгыт. Эдэр аҕаларга кэргэнитин бүүбөйдээн, харыстаан, көмөлөһөн, доруобай оҕону төрөтөрүтүгэр баҕара-бын.

Р. ПЛАТОНОВА,

ИРИНА ХАКАМАДА—ПОЛИТИЧЕСКАЯ, ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬ

Москва. Ийэни кэргэнэ биллиилээх политиктар, государственная деятельлэр эһигиэр «Ахсынны 12 күнэ» либеральной-демо-кратической союз депутат-скай бөлөбүн лидерин Ири-на Хакамада аҕа улам үгүстүк иһиллэр буолан иһэр. 1993 с. киһи, урук-ку младшая научнай сот-рудник, преподаватель, он-тон предприниматель, ама-рах санаа акцияларын олоххо киллэриннэн дьа-рыктанар (Москва Свердлов-ской оройуонугар дьин-довскай оройуонугар дьин-дэригэр сытар ырыахтар-га көмөнү оҕоруу билигин да үлэли турар сулууспа-тык тэрийбитэ) Россиятаа-бырча экспере уонна бир-

жевой саһитын чилиэнэ, Экономической ертүнэн көгүл буолуу партиятын генеральной секретара, ту-тулуҕа суох кандидат бы-һытынан баллотировка-ламмыта иһинэа столица 194 №-дээх биир мандат-таах уокуругар Государст-венной Дума депутатынан баллардаммыта.

И. Хакамада—олоххо, олоҕу уларыта тутууга ба-йэтин тусла көрүүтүн хор-сунуук, үгүһэдиик төрүт-тэн туруулаһар чаһылхай уратылаах политик. Поли-тической деятельгэ сүрүн көрдөбүлүнэн «буортуну оҕоруу» дьин принциби ааһар уонна ону кытаанах-тын тутуһар. Ол да иһин политической программата кууһтээх социальной поли-тиканы кытта дьүөрэлэ-сипт экономическай рефор-мада туһалайылынара. «Уларыкылаах кэргэн го-сударство социальной по-литиката дьин кэргэнн өйөөһүтүнэ болгомотку уу-руохтаах. Тоҕо дьитэххэ, предприятие эдэр об-щественная таритэ буол-бакка, чуолаан дьин кэргэн нэһилиэнэа социальная адаптациятын сөптөөх кнэ-бинэн, уларыт обществу социальная интеграциятын сөптөөх таһымынан буо-лар...»

Снимок: Ирина Хака-мада.

(РИТА—ССТА).

Дьахталларга аналдаах сурук көмүө эдэр аҕаларга туһалаан суруйабын. Үгүс аҕалар сэргээн ааһаах-тара дьин эрэнэбин.

Эдэр ыал оҕо күүтэр кэмэ кэрэһтэн-кэрэ, күндүт-тэн-күндү түтөн буолар. Үгүс эдэр дьон онтон олус долгуйааллар, үөрэллэр. Оҕобут кыыс буолар дуу, уол буолар дуу дьин тааһа сатыыллар. Ханнак ааты биэ-риэхпити дьин аат талаллар. Өссө кинилэр оҕолоро саамай кыраһымабай, саамай өйдөөх, саамай сайаас, саамай... саамай... буолуон баҕараллар. Уонна, биллэ-турар, үчүгэй доруобуулаанын.

Бу аныгы сайдыылаах үйэҕэ оҕобут доруобай буо-лара эһигиттэн эмнэ тутулуктаах. Ону эһиги сити-һэххитин сөп байа-бэйэбитигэр көмөлөсөххүтүнэ, чэгиэн-чэбди олоҕу тутустааххытына. Бары да би-лэргит буолуо, арыгынан, табагынан үлүһүйдэххэ, төрүүбүттэн ыарыһах, чиччик да оҕолор үөскүөхтэ-рин сөбүн. Онон эрдэттэн хаһан, хас оҕолонорутун быһаарыах тустааххыт. Холобур, быһыт кэргэннэ-нээт да дуу, эдэр биир-икки сылынан, үөрөһү бү-тэрэн, олоҕу-дьяһагы оҕостунан бараан дуу?

Кэнини сылларга ученайдар чинчийиһэринэн, оҕо доруобуйата ийэтин ийигэр үөскүөбүттэн төрүүр дьэ-ри киһи ханык үсүлүбуйаа сайдарыттан тутулук-таах.

Оҕо үөскүөбүттэн 18-с—25-с күнүгэр хайы-үйэҕэ сүрүбэ тэппитинэн бараар, 20-с күнүгэр нервнай систе-мата, оттон 42-с күнүгэр уңуохтара ситэллэр, реф-лекстэрэ үөскүүллэр. Онон оҕо 11-с—12-с пидиллэ-тигэр тугу барытын билэр буолар. Холобура, маһа ийигэр ханыкы эмит туора эһик киһиэхэ чугалаата-бына, куота сатыыр. Бу кыраһык киһи уратыта дьин кинини ийэ бэйэтин этинэн-хаанынан харыстыы сыл-дьара буолар. Ол иһин эһиги, эдэр аҕалар, бастаан туран кэргэнитин харыстыах, бүүбөйдэх тустаах-хыт.

Кэргэнит оҕо күүтэрин билээт да гинеколог-причка иһдэн көрдөрүт, учуомка турурут, баҕар-бат буоллабына, өйдөтөн, сымнааһык этэн модьу-йуохтааххыт. Ити барыта күүтэр оҕобутугар кө-мүүстээх.

Хат дьахтар атын дьонтон уратыта—киһи ис ор-ганнара (сүрүбэ, быраа, буера, уо.д.а.) ордук тыһаа-һынааххы үлэлииллэрэ. Онон кэргэнит кыратык ыарыһа да, тутатына врачка көрдөрүт санатых-тааххыт.

Төрөөрү сылдьар дьахтар үчүгэдиик аһаахтаах. Ол аҕа, элбэһи дьин буолбакка, туһалаах, витамин-наах астары ити балыгы, оҕуруот аһын, араас отон-нору, фрунталары, үрүк аһы. Ол гынан бараан, кэм-пэтинэ, апельсинныан уонна мандаринныан үлү-

